

Mesianismus, Chmelnického pogromy a šabatiánská hereze

I. Mesianismus (vymezení tématu)

- Biblické kořeny; přítomnost napříč židovskými dějinami; proměňující se intenzita i formy.
- Mystika ≠ vždy urgentní mesianismus (spekulativní proudy)
- Návaznosti: představa odměny a trestu; zmrtvýchvstání; „svět, který přijde“ (*olam ha-ba*); restituce politického řádu – shromáždění diaspory (קבוץ גלויות)
- Mesiáš be Josef/ben Efrajim (משיח בן יוסף) a Mesiáš syn Davidův (משיח בן דוד)
- Průnik eschatologie a mesianismu s historiosofií – očekávání konečného zápasu říší; v zápasu Goga s Magogem bude mesiáš syn Josefův zabit (bSuk 52a a Raši tamtéž)
- Spekulace o možnostech uspíšení příchodu mesiášského věku – micvot, zbožnost, politická akce
- Danielovské schéma [Babylón; Persie; Řecko; Řím = Edom = křesťanský svět]; David Reuveni a Šelomo Molcho

Příklad: Naftali Hirtz ben Jaakov Elchanan Bacharach, *Emek ha-melech*, Amsterdam 1648.

חצי תאלף הששי כימרה פונה מרובה סמדת פורענות וקיבוץ
גליות פוכרה להיות קודם הפנתה כרי שיחזכו כולם אל ממחרת
חשבת המתנתננות סתחצות ואילך וביאת משיח צריך להיורה
קודם קיבוץ גליות ובנין בית המקדש ובנין ירושלים עיר הקודש
שיורידם הק"נה משמי מרום הוא קודם לקיבוץ גליות • וקבוץ
גליות הוא קודם לתחיית המתים • ותחיית המתים הוא האחרון
שנכאלם דכתיב כנגח ירושלים " נדחי ישראל יכנס • הרופא

Příklad: David Gans o falešném proroku Ašeru Lemleinovi:

5260 (1499/1500)

RABI LEMLIN zvěstoval v roce 5260 příchod mesiáše a ve všech zemích izraelské diaspory věřili jeho slovům, i mezi Nežidy šel o tom stále silnější hlas a mnozí z nich mu věřili. Můj děd a učitel Seligman Gans blahé paměti strhl a rozbořil zvláštní pec na macesy, v pevném přesvědčení, že příštího roku už bude péci macesy ve Svaté zemi. A já, pisatel, jsem slyšel od svého starého učitele a rabiho Eli'ezer Trevese, předsedy rabínského soudu ve svaté obci Frankfurtu, že to tehdy nebyla planá slova, ale že rabi Lemlin ukázal i znamení a učinil zázrak; avšak naše hříchy byly snad příčinou, že se ta věc nestala.¹²⁵²

- Zájem o chronologii v raném novověku – kalendářní problematika (změna na gregoriánský kalendář: 4. říjen 1582, pak 15. říjen 1582)

Pokus o obnovení rabínské ordinace

- Jaakov Berab (Kastilie, 1474-1546)
- Východisko: Maimonidova úvaha:

3. See, for example, Maimonides, *Perush ha-mishnayot*, Sanhedrin 1:3. Maimonides's opinion was based on Isaiah 1:26: "I will restore your judges as before and your counselors as at first. After that you shall be called city of justice, faithful city." Maimonides interprets the verse to mean that there will be a return of judges to Jerusalem ("city of justice") before the messianic restoration of Jerusalem as the "faithful city." For Maimonides, this indicates that the restoration of the Sanhedrin is a precondition for the Messiah's arrival. This belief posed a problem for Maimonides because he also believed that the restoration of the Sanhedrin required the restoration of the Mosaic chain of ordination. According to the rabbinic tradition, rabbinical authority was granted to Moses by God. Moses transmitted this authority to his student Joshua through a process called *semikhab* (literally, the "laying" of hands, but often translated as "ordination"). Joshua, in turn, transmitted this authority to his students, and so on through the generations in an unbroken line. However at a certain point, probably in the fourth century, the chain of rabbinic transmission was interrupted. From that point, rabbis were qualified to rule Jewish law but they did not have the authority of their predecessors. They could not, for example, impose corporal or capital punishment. Nor could they constitute a Sanhedrin.

For many rabbinic thinkers, the Mosaic line of ordination would be restored by the Messiah himself but this was not an acceptable solution for Maimonides, because, in his interpretation, the messiah's arrival itself depended on the reinstatement of the Sanhedrin, which in turn depended on the restoration of Mosaic ordination. Maimonides resolved the problem by asserting, entirely without precedent, that Mosaic rabbinic authority could be resurrected: "It seems to me that if all the sages in the Land of Israel would agree to appoint judges and to ordain them, then they are ordained" (Maimonides, *Mishneh Torah* "Hilkhos Sanhedrin" 4:11).

In 1538, the rabbis of Safed under the leadership of Jacob Berab attempted to use Maimonides's innovation to reinstate Mosaic ordination. Berab himself became the first person formally to receive *semikhab* in over a thousand years, and others received it from him, including Joseph Karo, the most influential halakhic authority of the Early Modern period. Ultimately, though, the ordination initiative ended up making little impact and fizzled out within a few generations.

(Alexander Kaye, *The Invention of Jewish Theocracy*, Oxford, 2020, s. 205)

Mesianická snaha: smicha → sanhedrin → obnovení Jeruzaléma a Chrámu

[Daří se roku 1538 ordinovat několik rabínů včetně Josefa Kara a Mošeho di Trani, následně pokus selhává v hádce mezi Berabem a vrchním jeruzalémským rabínem Levim ibn Chabibem. Karo ordinoval Mošeho Alšecha, ten Chajima Vitala.]

- Problém urgencye mesiášských očekávání v 16. století: Jakou roli hrálo vyhnání ze Španělska? Nakolik je safedská kabala mesianistická?

Příklad: Dva příběhy z *Toldot ha-Ari* (před pol. 17. století)

14. Jednou v předvečer Šabatu zase vyšel s učedníky, aby přivítal Šabat, jak měl ve zvyku. Řekl učedníkům: „Co kdybychom nyní šli do Jeruzaléma? Víím, kde tam je uschován popel z červené krávy. Postříkáme se [roztokem z něj připraveným] a očistíme se od nečistoty způsobené dotykem mrtvého těla, postavíme? Chrám (בנה) a přineseme šabatovou oběť. Vidím totiž, že tato hodina je skutečným koncem, [za níž je] vykoupení. Někteří z učedníků řekli: „Jak bychom mohli jít v tuto hodinu do Jeruzaléma, vždyť je to dále než tři parasangy!“ Jiní řekli: „To je dobrý nápad, jsme připraveni vyjít. Ale pojďme to nejprve oznámit našim ženám, aby si kvůli nám nedělaly starosti. Pak půjdeme.“

Tehdy mistr začal naříkat a plakat a řekl učedníkům: „Jak mohla Satanova obvinění zrušit vykoupení Izraele? Nebesa i země mi dosvědčí, že od dob rabiho Šim‘ona ben Joḥaje až do dneška nebyla hodina tak zralá k vykoupení, jako tato hodina! Kdybyste s touto věcí (tj. s odchodem do Jeruzaléma) [bez okolků] souhlasili, byl by Chrám postaven a exulanti z lidu Izraele (*nidḥej Jišra‘el*) by byli přivedeni do Jeruzaléma. Ted’ již ona hodina minula a Izrael vstoupil znovu do vyhnanství.“ Když to učedníci slyšeli, zděsili se, co učinili, ale už ji to k ničemu nebylo.

ויום אחד בערב שבת יצא עם החברים לקבל שבת כמנהגו.
אמר לחברים נלכה נא עתה לירושלים, ושם אני יודע היכן אפר
פרה גנוו ונזה עלינו ונטהר עצמינו מטומאת מת, ונבנה בית
המקדש ונקריב קרבן שבת, כי רואה אני ששעה זאת הוא קץ
אמיתי לגאולה. מקצת מהחברים אמרו איך נלך לירושלים בשעה
זאת והיא רחוקה ממנו יותר משלשים פרסאות, וקצתם אמרו
טוב הדבר הננו מוכנים לילך, אלא נלך קודם ונודיע הדבר
לנשותינו, שלא ישימו לב עלינו, ואחר כך נלך.
אז צעק הרב ובכה ואמר לחברים: איך הועיל קטרוג השטן
לבטל גאולתן של ישראל. מעיד אני עלי שמים וארץ שמומן
הרשב"י עד היום לא היתה שעה הגונה לגאולה כשעה הזאת.
ואילו הייתם מודים בדברי זה, היה בית המקדש נבנה ונדחי
ישראל היו מתכנסים לתוך ירושלים, ועכשיו עברה אותה שעה
ונכנסו ישראל בגלות מחדש. וכשמוע החברים דבר זה נתחרטו
ממה שעשו ולא הועיל להם.

Toldot ha-Ari, ed. Benayahu, č. 14.

36. Po šesti měsících, když na tu věc již zapomněli, putovali ke hrobu Šema‘ji a Avṭaliona, <vzdálenému ze Safedu asi jednu parasangu>. Mistr řekl učedníkům: „Žádejte je (משמם) (tj. Šema‘ju a Avṭaliona), aby se modlili za mesiáše syna Efrajimova, aby nezemřel za vašich dní.“ Avšak učedníci netušili, že to, co ti *tanaim* [následně] řekli, řekli o mistrovi. A mistr, kvůli své skromnosti, jim ta slova nevyložil. Když později mistr odešel na věčnost, tehdy jasně pochopil, že právě on byl mesiášem synem Efrajimovým.

[לו. האר"י משיח בן אפרים:]
ולאחר ששה חדשים, שדבר זה נשכח מהם, עברו על ציון
קבר שמעיה ואבטליון. אמר הרב לחברים משמם שיתפללו
על משיח בן אפרים, שלא ימות בימיהם. והחברים לא ידעו
כי בשביל הרב אמרו מה שאמרו אותם התנאים. והרב בענותותו
לא פירש לחברים הדברים, וכשנסתלק הרב לבית עולמו אז
ידעו למפרע שהוא היה משיח בן אפרים.

Toldot ha-Ari, ed. Benayahu, č. 36.

II. Chmelnického pogromy: („history and memory“)

Natan Neta ben Moše Hannover (z. 1663 v Uherském Brodě). Z Volyně utíká na západ, pak do Prahy, Benátek a následně na Moravu. Nesmírně zajímavá postava – píše o kabale a liturgii, ale také sestavuje hebrejsko-německo-italsko-latinský slovníček/konverzační příručku (Praha 1660).

Jeven mecula – יון מצולה [Ž 69,3: bahno hlubiny], Benátky 1553

„Memory“...

והרבה ק"ק אחריו הנקרא גיפור הקרובים אל הסלל. בגון ק"ק
שריטלב וק"ק פרישוקקה וק"ק פרינטין וק"ק בורישפולי וק"ק לובן
וק"ק לוחויץ ונאגפיהן שלא יכלו לברוח ונהרגו על קדוש השם
במיתות משנות קשות ומרות. קצתם ששטו עורם מצליהם והבשר

השליכו לכלבים. וקצתם קצצו ידיהם ורגליהם והשליכום על הנדף
ועברו עליהם בקרונות ודרכום בסוסים. וקצתם פצעו פהם פצעים
הרבה שלא יהיו כדי להמית והשליכום בחוץ שלא ימותו מהרה
ויפרסו בדמיהם עד שיצצה נשמתם. והרבה קברו בתייהם. ושטמו
ילדים בחיק אמותם. והרבה ילדים קרעו לקרעים בצדגים. ונשים
מצרות בקעו בקנם והוציאו העבר וקבטו בקניהן. וקצתן קרעו
בקניהן ושמו חתול מי בתוך הבטן והנחיון כך בתיים ומקרו הבטן
וקצצו בכו ידיהן שלא יוציאו החתול מי מן הבטן ותלו הילדים

מיד שמת שער הגן ונקנסו גלם בקרי אף והרגו בהם הרג רב.
באלף וחמש מאות נפשות בכל מיתות משנות בעולם כגיל וגם

מי. ועשו לו קל מיתות בעולם. אחר כך הרגו ביהודים יותר משנים
עשר אלף נפשות בכל מיתות משנות בעולם כגיל. והרבה נסבצו

„History“...

Saul Stampfer, „What actually happened to Jews of Ukraine in 1648?“

Abstract. The question of how many Jews died and how many survived in 1648 has produced much historical discussion. The problem is always the incompatibility of scholarly estimates and what is found in contemporary chronicles. Using demographic tools and applying them to all the regions of the Ukraine, it appears that no more, and possibly much fewer, than fifty percent of the 40,000 or so Jews in that region perished. The survivors mostly returned to their homes and rebuilt. Though speculative, the commensurability of the results argues their probable accuracy.

The problem

The uprising led by Bogdan Khmel'nyts'kyi against the Polish regime began in the Ukraine in the spring of 1648. Its impact on the collective memory of Ukrainian and Polish Jews was enormous.² Especially in the first years of the uprising, many Jewish communities in the Ukrainian lands, in Lithuania, and in Poland were destroyed. In subsequent generations, East European Jews “remembered” vividly how Khmel'nyts'kyi's forces massacred the helpless Jewish communities wherever they could be found. This image was preserved and transmitted in a number of ways. Chronicles were read, stories were told, and for centuries many Jews in the Ukraine observed a fast day in memory of the victims. The Jewish perception of these events contributed both to their self-stereotypes and to their views of others, notably of the Ukrainians and Poles. The varied ways Jews remembered what happened has been the topic of a variety of studies³ but oddly enough, what actually happened has not been carefully examined.

No evidence exists to prove that Khmel'nyts'kyi and his forces planned to annihilate Ukrainian Jewry. Mass murder requires great planning and organization. Khmel'nyts'kyi would have had to assign fighters needed for the military struggle with the Poles to the task. Many Ukrainians intensely disliked Jews, whose prominent role as tax collectors and ties with the Poles likely increased this feeling. However, intense dislike is not obsession. To wit, there were a number of occasions where the Ukrainian forces besieging a city spared the lives of the local Jews in return for a (large) payment by the local Jewish community. The chronicles also record cases of friendship between Jews and Ukrainians without implying this was exceptional. The Jews who

Kontext:

- Počátky židovského osídlení v Polsku
- Vznik Polsko-litevského soustátí (1569 – Lublinská unie, před tím personální unie)
- Expanze na východ
- Kolonizace a účast Židů
- Arenda

- Bogdan Chmelnický (asi 1595-1657)
- Kozáci
- Série povstání proti Polsko-litevské nadvládě
- Kulminuje povstáním v roce 1648, pokračuje dále.

